

Generalitat de Catalunya
Consell Interuniversitari de Catalunya

Secretaria General

**Informe sobre els treballs de la subcomissió promotora
de mesures afavoridores de l'accés obert, en
compliment de l'acord de la Junta del Consell
Interuniversitari de 8 d'octubre de 2008
(annex al punt 8)
Junta del Consell Interuniversitari de Catalunya
Barcelona, 22 de juny de 2009**

Consell Interuniversitari de Catalunya. Comissió General de Política Universitària

Subcomissió promotora de mesures afavoridores de l'Accés Obert

Barcelona, 11 de juny de 2009

SUMARI

1. Introducció
2. Definició d'accés obert
3. Antecedents
4. Resultats perseguits amb mesures afavoridores de l'accés obert
5. Alguns malentesos sobre l'accés obert
6. Àmbits preferents d'actuació
7. Proposta de pla d'actuació

1. Introducció

L'objectiu de la Subcomissió promotora de mesures afavoridores de l'Accés Obert és proposar una relació d'actuacions incentivadores per a l'accés obert (open access) a la producció científica que siguin assumibles per la comunitat universitària de Catalunya i que permetin incrementar l'impacte, la visibilitat així com un millor posicionament als rànquings internacionals de la producció científica de Catalunya.

Es tracta d'un assumpte de notable interès al qual estan prestant molta atenció la majoria de les universitats i de les institucions de recerca d'arreu del món. Especialment rellevants són les recomanacions realitzades per la Comissió Europea, en què es destaca la importància d'establir polítiques que afavoreixin models sostenibles per a l'accés obert a la producció científica dels països membres. En el cas d'Espanya cal fer particular esment als acords de les universitats i centres de recerca de la Comunitat de Madrid i a la resolució del Principado de Asturias per tal de difondre en accés oberts els resultats de les investigacions finançades amb recursos públics.

Catalunya disposa d'una bona infraestructura de repositoris, de diverses iniciatives aïllades en suport de l'accés obert però li cal avançar per tal d'establir una política comuna i coordinada.

Per què les universitats han d'implicar-se en l'accés obert al coneixement? En els darrers anys s'ha insistit molt en la importància de la tercera missió, la transferència i difusió de coneixement, que posa l'accent en que la generació de coneixement traspassi els murs de la universitat i pugui ser aprofitat per altres organitzacions i altres persones. Aquesta tercera missió té un doble vessant: d'una banda, el que és pròpiament la transferència i innovació (és a dir, traslladar els coneixements i la tecnologia a altres organitzacions públiques i privades, amb l'objectiu de valoritzar-los) però, d'altra banda, també hi ha la difusió del coneixement a la societat, la qual cosa es fa de forma lliure i gratuïta i complementa perfectament l'anterior, ja que té una orientació clarament social.

El document fa un repàs al concepte d'accés obert així com a les declaracions i els manifestos a favor (apartats 2 i 3), els objectius que persegueix l'accés obert (apartat 4), alguns dels malentesos al voltant d'aquest concepte (apartat 5), les mesures polítiques de suport que es poden dur a terme (apartat 6). Finalment, es detalla un pla d'actuacions que el Comissionat d'Universitats i Recerca i les universitats catalanes podrien seguir per tal d'actuar en aquest àmbit.

2. Definició d'accés obert

El moviment pel lliure accés de la informació científica o open access (OA) vol aconseguir que la gran majoria de treballs de recerca de totes les disciplines siguin accessibles gratuïtament a Internet. El moviment es basa en la idea que els resultats de la recerca finançada amb diners públics han de ser de domini públic.

La Declaració de Budapest (Budapest Open Acces Initiative, 2002) defineix per primera vegada "open access" com el lliure accés a través d'Internet a la literatura científica, respectant les lleis de copyright existents, encara que s'advoca perquè siguin els autors o les institucions que retenguin els drets d'explotació de les publicacions. En la Declaració de Bethesda (2003), a més, s'esmenta l'arxiu immediat dels treballs per facilitar aquest accés en obert. Finalment, a la Declaració de Berlín (2003) es manifesten les grans possibilitats que ofereix Internet en la difusió del coneixement, s'avalua el paradigma d'open access, i es recullen els termes de les dues declaracions anteriors. En ella s'estableixen amb claredat quines són les dues formes per aconseguir l'accés obert: l'anomenada via "verda" (l'arxivatge dels documents en repositoris) i la via "daurada" (la publicació en revistes d'accés obert).

Queda clar, doncs, que l'objectiu final d'una política que pretengui potenciar el model d'accés obert en l'àmbit de la comunicació científica s'orientarà a facilitar, promoure i incentivar la posada en marxa d'iniciatives relacionades amb aquestes dues vessants, és a dir, facilitar que els investigadors dipositin les seves publicacions en repositoris i, per altra, incentivar que publiquin en revistes d'accés obert.

Així, doncs, per a resumir, les formes de difusió en lliure accés són, fonamentalment, dues:

- Arxivatge en dipòsits digitals (via "verda"). Els autors penjen els preprints o postprints dels seus articles en repositoris. És important ressenyar que la gran majoria de les revistes científiques permeten que els autors puguin dipositar una còpia dels treballs publicats en dipòsits digitals (alguns dels més coneguts són arXiv.org per a la física o RePec per a l'economia) o en els seus webs personals.
- Publicació en revistes de lliure accés (via "daurada"). En alguns casos, com per exemple, les que procedeixen de BioMed Central, cal que els autors abonin la publicació.

3. Antecedents

El punt de partida:

- **Public Library of Science - PLoS** (2001), (<http://www.plos.org/about/letter.html>). Carta oberta signada per més de 30.000 científics que sol·licitaven als editors acadèmics que deixessin els articles en accés obert a partir dels sis mesos de publicació i que demanava als investigadors que no publiquessin en aquelles revistes que no subscriuissin la declaració.

Les anomenades 3 Bs de l'accés obert:

- **Budapest Open Access Initiative** (2002), (<http://www.soros.org/openaccess/index.shtml>).
- **Bethesda Statement on Open Access Publishing** (2003), (<http://www.earlham.edu/peters/fos/bethesda.htm>).
- **Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities** (2003), (<http://www.zim.mpg.de/openaccess-berlin>). Aquesta és la més coneguda de les tres i signada pel Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació de la Generalitat de Catalunya i 5 universitats catalanes.

Les de centres finançadors de recerca:

- Informe de l'**European Research Advisory Board**, "Scientific publication: Policy on Open access" (http://ec.europa.eu/research/science-society/pdf/scientific-publication-study_en.pdf) que demana que els resultats de la recerca finançada amb fons públics siguin de lliure accés en un termini breu.
- "Petition for guaranteed public access to publicly-funded research results" (<http://www.ec-petition.eu/>) signada pels organismes DEFF, JISC, SPARC i SURF a la que s'hi van sumar diverses conferències de rectors europeus (Itàlia, Noruega, Portugal, Finlàndia, etc.) i d'agències i instituts de recerca nacionals més importants (Wellcome Trust, Max Planck, CERN, CNRS, etc.).

La de la **Comissió Europea**:

- Document "Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on scientific information in the digital age: access, dissemination and preservation" COM(2007) 56 final (http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/communication-022007_en.pdf). Els objectius d'aquest document són assenyalar la importància de l'accés i la difusió de la informació científica, així com la preservació d'aquesta i, alhora, impulsar un programa d'actuacions per assolir-ho.

La de l'**European Research Council**:

- Document "ERC Scientific Council Guidelines for Open Access", aprovat el 17 de desembre de 2007

http://erc.europa.eu/pdf/ScC_Guidelines_Open_Access_revised_Dec07_FINAL.pdf.

La de l'**Associació Europea d'Universitats (EUA)**:

- L'EUA va crear el 2007 un grup de treball dedicat a l'accés obert que ha aprovat un seguit de recomanacions per afavorir la difusió en obert dels continguts que provenen de la recerca científica i acadèmica (creació de dipòsits digitals, incentivació del dipòsit dels resultats de la investigació, conscienciació de la importància de l'accés obert, etc.).
- Aquestes recomanacions van ser aprovades en el plenari de l'EUA que es va celebrar a Barcelona del 27 al 29 de març de 2008. Fa recomanacions a tres nivells: als rectors de cada universitat membre de l'associació, a les conferències de rectors de cada estat i a la pròpia EUA.
- Als rectors i a les universitats se'ls recomana que tinguin polítiques i estratègies actives per fer que els productes de la recerca de casa seva siguin accessibles de forma oberta, que ho facin creant un dipòsit propi o participant en un de col·lectiu i seguint les pautes de la xarxa europea de dipòsits científics DRIVER i tenint una política que requereixi (que obligui) a depositar les seves publicacions als dipòsits.
- A les conferències de rectors se'ls recomana que treballin amb les agències financeres de la recerca i amb els governs per implementar el requisit de l'autoarxiu a un dipòsit, és a dir, fent d'accés obert aquelles publicacions emanades de la recerca pagada amb fons públics.
- Finalment, a la pròpia EUA se li recomana que actuï per fer que la recerca finançada per la Unió Europea tingui també un mandat d'autoarxiu en algun dipòsit.

La promoguda per la **Comunidad de Madrid**:

- Subscriu les polítiques i recomanacions de la Unió Europea en quant a suport a l'accés obert i als dipòsits institucionals.
- Obliga a publicar els resultats de recerca en dipòsits institucionals.
- S'hi han adherit el Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC) i les universitats Carlos III, Complutense i Rey Juan Carlos.
- En el cas de la Universidad Complutense, l'acord aclareix que el mandat de dipòsit inclou comunicacions a congressos i articles científics tenint en compte les condicions establertes per les editorials.

4. Resultats perseguits amb mesures afavoridores de l'accés obert

Les polítiques afavoridores de l'accés obert persegueixen facilitar la lliure difusió de la producció científica finançada amb recursos públics. Es considera que:

- L'accés obert és una obligació ja que retorna a la societat en forma d'accés públic als resultats de la recerca el finançament que aquesta recerca ha rebut, tenint en compte que aquest és majoritàriament públic.
- L'accés obert incrementa la visibilitat de la recerca feta per les entitats d'un territori, per una institució o per un autor.
- L'accés obert fomenta l'intercanvi de la informació científica ja que elimina barreres (d'accés i de cost) per accedir a la informació científica.

En resum, la difusió de la producció científica en accés obert és una de les millors maneres de mostrar l'aprofitament dels recursos invertits en recerca i és un retorn a la societat pel finançament que concedeix a universitats i centres de recerca.

5. Alguns malentesos sobre l'accés obert

5.1 Accés obert i qualitat de les publicacions

L'accés obert NO substitueix, evita o elimina els mecanismes de fixació de qualitat ja establerts per la producció científica. Es tracta de qüestions diferents. Com ja s'ha dit, l'objectiu de l'accés obert és facilitar l'accés lliure i gratuït de les publicacions acadèmiques i per això es penjen en repositoris d'accés lliure. Això no interfereix per a res en els sistemes de revisió de la qualitat de les publicacions científiques (ja siguin el peer review de les revistes o l'activitat de les agències d'avaluació, tipus CNEAI, ANEP, AGAUR, etc.) que tenen els seus criteris de validació.

5.2 Publicar en revistes OA ens tanca portes al reconeixement del nostre treball?

Hi ha dues vies per facilitar l'accés obert. Una és la publicació en revistes d'accés obert (via daurada) i l'altre arxivar en repositoris (via verda). Cada autor ha de mirar de publicar en el lloc on sembla que tindrà més reconeixement. Si no és una revista OA, no passa res. Ja ho dipositarà posteriorment i així també podrà ser consultat en accés obert.

5.3 Les revistes permeten dipositar els articles publicats? No col·lisiona això amb els seus drets d'explotació?

El dipòsit de les publicacions en els repositoris es fa respectant els drets d'explotació de les publicacions, normalment en mans de les editorials científiques. Hi ha una bona part d'editorials que permeten als autors dipositar els arxius (ja siguin pre o post-print) en repositoris. Hi ha directoris de drets

d'explotació que informen sobre aquesta qüestió (Sherpa/ROMEEO, per a revistes internacionals, o Dulcinea, per a revistes espanyoles).

5.4 Dipositar és un procés llarg i complex

L'autoarxiu dels textos científics suposa crear un registre descriptiu de l'article (autor, títol, publicació, data, etc.) i penjar físicament el fitxer en el repositori on s'arxiva. En aquests moments, el personal de les biblioteques universitàries està assumint majoritàriament aquesta tasca i pot seguir-ho fent.

5.5 Els autors publiquen materials secundaris als repositoris

Els repositoris contenen tant els documents que han estat sotmesos a avaluació per experts (revistes amb peer review o congressos amb revisió editorial) com altres textos que no han estat sotmesos a revisió externa. Amb la descripció que hi ha de cada document queda ben clar quin és l'origen, abast i valor de cada un d'ells.

5.6 L'accés obert pot fer perdre possibilitat de negoci

La difusió del coneixement en accés obert és compatible amb la transferència. La generació de coneixement pot conduir a una patent, per exemple, que es pot registrar per tal d'assegurar el seu reconeixement i l'explotació comercial. El model d'accés obert el què demana és que els articles publicats sobre aquesta qüestió (inclosa la pròpia patent com a document) es posin a l'abast de tothom de forma lliure i gratuïta.

6. Àmbits preferents d'actuació

L'establiment d'una política en favor de l'accés obert a la producció científica d'una institució comprèn un ampli ventall de mecanismes d'intervenció que van des del mandat institucional (l'acció més efectiva), fins a les mesures de comunicació i difusió, passant per la incentivació econòmica, la creació d'infraestructures i serveis de suport a l'accés obert o la necessària coordinació institucional.

A continuació es descriuran breument cada una d'elles.

6.1 Mandat institucional i altres mesures de reglamentació

El mandat es concreta en l'obligació de dipositar les publicacions de la comunitat acadèmica (auto-arxiu) en algun repositori, respectant les condicions dels contractes signats pels autor(s) amb les editorials. Està demostrat que el requeriment del dipòsit és l'única manera d'aconseguir un augment significatiu dels resultats, és a dir, del nombre de documents dipositats o d'articles en revistes open access. Segons Peter Suber (2009), existeixen 31 mandats d'agències (en 14 països) i 26 mandats d'universitats (en 16 països).

6.1.1 Obligació de dipositar publicacions derivades de convocatòries pròpies

És de moment la situació més freqüent. L'obligació afecta només a les publicacions derivades de projectes subvencionats per les convocatòries de recerca d'una institució.

Posar com exemples:

- Catalunya: normes de beques de l'AGAUR i normes editorials de la Generalitat.
- Espanya: acord de les universitats i centres de recerca de la Comunitat de Madrid (en totes les seves convocatòries de recerca posen com a requisit que les publicacions derivades dels projectes finançats s'hagin de dipositar en algun repositori institucional).

6.1.2 Obligació de dipositar totes les publicacions dels membres de l'organització

En aquest cas, l'obligació s'amplia a totes les publicacions realitzades pel personal d'una institució.

Un exemple de mandat, adaptat del què té aprovat la Universidade do Minho, podria ser el següent:

"El personal docent i investigador de la Universitat ..., ha d'arxivar les seves publicacions i documents en el repositori institucional de la Universitat o en el

repositori consorciat RecerCat per tal que puguin ser accessibles en accés obert.

En quedaran exclosos aquells documents que disposin d'una llicència d'explotació concedida a tercers (editors, etc.) que sigui incompatible amb el lliure accés (immediat o diferit), aquells documents que contenen informació confidencial i aquells documents que estan destinats a la comercialització (llibres, etc.). En aquests casos no estaran disponibles en accés obert al repositori però se'n farà una referència i, quan sigui possible, se'n permetrà l'accés restringit des de la xarxa interna de la Universitat.”

A l'annex 1 hi figuren dos textos originals dels mandats de Minho i Liège

6.2 Mesures de comunicació i difusió

Les campanyes institucionals de promoció de l'accés són un dels elements fonamentals i complementaris de l'anterior mesura. Els autors, òbviament, constitueixen l'audiència principal i els assumptes a difondre són la promoció de l'auto-arxiu en repositoris, la publicació en revistes open access o els principis generals de l'accés obert.

Concretament, caldria fer unes jornades de difusió i debat en la que participessin els diversos agents implicats en el foment de l'Accés Obert a cada universitat i, especialment, els vicerectors de recerca. És important també que cada universitat dugui a terme una política de comunicació interna sobre aquesta qüestió.

6.3 Mesures d'incentivació econòmica

Es refereix a la transferència de fons en funció de l'obtenció d'uns determinats objectius.

Exemples:

- Assignacions pressupostàries a departaments, instituts de recerca, etc. en funció d'objectius d'accés obert (per exemple, el nombre de documents en repositoris).
- Ajudes directes per a l'auto-arxiu en repositoris.
- Discriminació positiva per a publicacions dipositades.

Una bona manera de donar suport a l'arxiu en repositoris és valorar de forma exclusiva o prioritària les publicacions dipositades. D'aquesta manera, en els processos d'avaluació de projectes d'investigació, d'acreditació del professorat, d'avaluació de la recerca (sexennis) o de concursos de promoció interna es poden tenir en compte exclusivament les publicacions incloses en el repositori institucional o, almenys, prioritzar-les d'alguna manera. La Universitat de Liège (<http://recteur.blogs.ulg.ac.be/?p=103>), per exemple, ha establert procediments interns que van en aquesta línia.

6.4 Creació d'infraestructures

Es refereix a la provisió directa a través de l'establiment d'infraestructures i la prestació de serveis relacionats amb el desenvolupament del model d'accés obert. Les dues infraestructures bàsiques són els repositoris i les revistes d'accés obert i deriven directament de les dues vies abans comentades.

Els repositoris institucionals suposen una inversió d'infraestructura informàtica (servidor, programa de gestió del repositori, personalització del programa, etc.), així com en recursos humans per a la instal·lació i manteniment d'aquesta infraestructura.

En el cas de Catalunya aquesta qüestió ja està resolta. Es disposa de diversos repositoris consorciats i altres d'institucionals. Al respecte, caldria però:

- Millorar les iniciatives conjuntes actuals (TDX, RACO, i Recercat) respecte serveis oferts (de citació, estadística i preservació).
- Coordinar millor els protocols seguits a nivell institucional per tal d'assegurar una bona recol·lecció de dades en els repositoris col·lectius.

6.5 Coordinació interuniversitària

Les polítiques adoptades per consorcis, agrupacions d'organismes, etc., tenen una major efectivitat que les que pugui seguir una organització aïllada. D'altra banda, aquesta unitat d'acció transmet i visualitza un major assentament del principi que es defensa.

En aquest apartat es pot fer esment a l'acord de les universitats de la Comunitat de Madrid, que ha suposat l'aprovació de diversos mandats (CSIC, Universitat Carlos III de Madrid, Universidad Rey Juan Carlos) que obliguen a la difusió en accés obert dels resultats de les investigacions aprovades amb fons de les convocatòries.

En el cas català, el CIC mitjançant la Comissió de Política General Interuniversitària ha de ser el referent per a la coordinació política, el CBUC el marc de discussió per a la coordinació de les qüestions tècniques (processos i normes tècniques usades, metadades, recol·lecció a Recercat, etc.) i el Cesca el gestor de les infraestructures tecnològiques dels repositoris.

Tal com s'ha dit anteriorment, i malgrat que el que s'ha fet a Catalunya és molt i s'ha fet de forma bastant coordinada, caldria incentivar la coordinació entre els repositoris existents a nivell de millores de programari, metadades (sintaxi i semàntica), identificació unívoca d'autors i institucions, processos, recol·lecció.

7. Proposta de pla d'actuació

Caldria aprovar un calendari 2009-2012 on es poguessin fixar, per a cada mesura de les proposades, els successius assoliments esperats per totes les universitats.

Actuació	Mesura	Agent	Data
Acord de mesures afavoridores de l'OA		Comissió PGPU del CIC	2009 juny-juliol
Acord de mesures afavoridores de l'OA		Plenari del CIC	2009 juny-juliol
Jornada de difusió i debat	6.2	CIC / Universitats	2009 4rt trimestre
Mandat convocatòries públiques	6.1.1	CUR	2009 4rt trimestre
Accions de comunicació i difusió	6.2	CIC	2010 1r semestre
Mandat institucional	6.1.2	Universitats	2010
Implementació del mandat		Universitats	2010-2011
Extensió a centres de recerca		CUR	2010-2011
Mesures de discriminació positiva	6.3	CUR / Universitats	2012
Extensió a hospitals			

Annex 1

Text original del mandat de la Universidade do Minho:

"The following University of Minho Intellectual Output Policy was established:

a) Teachers and researchers at University of Minho who are authors or co-authors must archive their publications and documents in RepositoriUM at University of Minho Institutional Repository, to be made available in open access with the following exceptions:

- Documents whose availability in open access may constitute an infraction to the licence granted to third parties (editors, etc.) by the author(s) or by University of Minho, that contain confidential matters or are intended for commercialization (books, etc.), will not be available in open access in RepositoriUM, but only referenced with the traditional metadata, or made available in restricted access to the University of Minho network;

b) The organisational units (research centers, departments/schools) must sign and adopt self-archive policies for the scientific output of their members, based in the sample attached to the present document.

c) Authors of thesis and dissertations approved by University of Minho must authorise the archive of their thesis or dissertation in RepositoriUM. 2 - In 2005, the Rectorry (government of University) will provide a financial supplement to schools and research centers, proportional to their adjustment to the policy of open access in RepositoriUM."

EXTRAIT DU

Procès-verbal de la séance du 23 mai 2007.

ORDRE DU JOUR :

1

39.- "Open Access" : mise en œuvre au sein de l'Université de Liège

Étant donné l'ensemble des éléments décrits, le Conseil d'Administration de l'Université de Liège, à l'unanimité, décide de la création d'une "digithèque" suivant les modalités définies dans le document 14.340, annexé au registre des procès-verbaux.

Il décide de rendre obligatoire :

- L'introduction dans la bibliographie institutionnelle des références de toutes les publications des membres de l'ULg ;
- Le dépôt de la version électronique intégrale des articles publiés par les membres de l'ULg depuis 2002. L'accès à ces versions intégrales ne sera ouvert qu'avec l'accord de l'auteur et en conformité avec les règles applicables en matière de droit d'auteur. Le dépôt institutionnel ne contraint nullement le libre choix de l'éditeur et du mode de publication.

Après une période transitoire de 6 mois suivant la mise en production de la digithèque, il demande aux différents comités d'évaluation de ne prendre en compte dans tout processus d'évaluation de dossier à l'ULg que les publications référencées dans la bibliographie institutionnelle (articles, ouvrages, chapitres, etc.) et déposées conformément aux règles définies.

PAR LE CONSEIL :

La secrétaire,
(s) Véronique BOVEROUX

Pour copie conforme,
La secrétaire,

Le recteur-président,
(s) Bernard RENTIER.

